

Jezik(osl)ovna ideologija in jezikovna diskriminacija

V članku prikažemo, kako jezikovno-kulturna okolja, ki jih zaznamuje standardnojezikovna ideologija, govorce jezika umeščajo v standardnojezikovni kulturni krog na podlagi jezik(osl)ovnih ideologij. Čeprav je standardni jezik v nekaterih obdobjih lahko ključen za skupno identifikacijo neke jezikovne skupnosti, hkrati povzroča tudi oblikovanje standardnojezikovnega kulturnega kroga, ki večinoma temelji na preskriptivnih normativnih jezikovnih modelih. Posamezniki in institucije, ki tak jezikovni model promovirajo, nenehno vzdržujejo privilegirano pozicijo odločanja o standardu, ga nadzirajo in interpretirajo. V analitičnem delu pokažemo, kako poteka boj za diskurz o jeziku v standardnojezikovnem modelu, kakršnega živimo v Sloveniji, ter značilnosti standardnojezikovnega diskurza. Ta razkriva tudi, na podlagi česa prihaja do jezikove diskriminacije v slovenski standardnojezikovni kulturi.

Ključne besede: sociolingvistika, kritična analiza diskurza, standardnojezikovna ideologija, jezikovna praksa, jezikovna diskriminacija

1 Uvod

Razprave o jezikovni diskriminaciji izhajajo večinoma iz predpostavk o jezikovni diskriminaciji tujejezičnih govorcev v različnih jezikovno-kulturnih okoljih. Tudi raziskave v slovenskem prostoru so se do sedaj ukvarjale predvsem z vprašanjem jezikovne diskriminacije tujejezičnih govorcev, večinoma zaradi neurejenega področja medjezikovne komunikacije in integracije (Sokolova 2016, Morel in Gorjanc 2016). Razkrivajo tudi, da se tovrstnih vprašanj pogosto ne zavedamo, saj šele bolj poglobljene analize razkrivajo npr. odnos do govorcev različnih jezikov (Balažic Bulc 2009), kažejo, da predsodki v zvezi z nekaterimi jeziki vodijo do neenakopravne obravnave posameznikov v javnih institucijah (Balažic Bulc in Požgaj Hadži 2013), ali opozarjajo, da se zaradi sistemsko neurejenega področja skupnostnega tolmačenja uveljavljajo diskriminatorne prakse zaradi neenakega obravnavanja v primerljivih govornih položajih (Morel in Gorjanc 2016).

Veliko manj pa smo v svojem kulturnem okolju pozorni na diskriminacijo, ki jo povzroča življenje v standardnojezikovni kulturi. Jezikovna okolja, ki jih zaznamuje standardnojezikovna ideologija, govorce jezika umeščajo v standardnojezikovni kulturni krog na podlagi prepričanj o standardnem jeziku kot ključnem elementu identifikacije govorcev. Ker standardnojezikovna ideologija temelji predvsem na preskriptivnih normativnih jezikovnih modelih, legitimira posameznike in institucije, ki neki jezikovni model promovirajo in s tem omogočajo vzdrževanje privilegiranih pozicij tistih, ki odločajo o jezikovnem standardu in ga ves čas tudi nadzirajo. Standardnojezikovne kulture se v tako vzpostavljenem jezikovnem modelu težko znajdejo v demokratičnem procesu, saj so navajene delovanja s pozicije avtoritativne moči. Čeprav je v demokratičnih družbah nesprejemljiva diskriminacija glede na spol, socialno, nacionalno pripadnost, osebne okoliščine itd., standardnojezikovne kulture ohranjajo sprejemljivost jezikovne diskriminacije, s tem pa v resnici tudi diskriminacije glede na regionalno, socialno, nacionalno itd. pripadnost, skratka v razmerju do ključnih identitetnih kategorij govorcev nekega jezika.

Seveda so tovrstna vprašanja jezikovne diskriminacije povezana tudi z govoric tujih jezikov v jezikovni skupnosti, saj predstave o tujih jezikih pogosto izvirajo iz predstav o lastnem jeziku. Pri odnosu do rabe različnih jezikovnih variant, registrov, naglasa itd. niti ni pomembno, kdo so govorniki, diskriminirani so preprosto zaradi ideje o nujnosti upoštevanja zelo rigidnega jezikovnega standarda.

Slovenski jezikovni oziroma kulturni prostor je eden od tistih, ki jih močno zaznamuje standardnojezikovna ideologija, ker pa se o jezikovnem standardu razmišlja večinoma v okviru strukturalnega modela, znotraj njega pa v razmerju med knjižnim jezikom in neknjižnimi jezikovnimi variantami, bi zanj morali uporabiti termin knjižnojezikovna ideologija in knjižnojezikovna kultura, a bomo skladno z uveljavljeno tujejezično terminologijo uporabljali termina standardnojezikovna ideologija in standardnojezikovna kultura, pri čemer je seveda jasno, da gre za koncepte, ki se v slovenskem prostoru povezujejo z ustaljenim poimenovanjem *knjižni jezik*. Koncept knjižnega jezika je namreč tisti, skozi katerega se v slovenskem prostoru oblikujejo tipični elementi standardnojezikovnega kulturnega kroga in razmišljanja o jeziku.

V nadaljevanju najprej natančneje opredelimo standardnojezikovno ideologijo in standardnojezikovno kulturo, spregovorimo nekaj o specifikah slovenskega prostora, nato pa z analizo posveta *Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija* v Državnem svetu Republike Slovenije decembra 2016 prikažemo, katere teme zaposlujejo standardnojezikovni kulturni krog, te pa se izkažejo tudi kot ključne točke diskriminacije govorcev v slovenskem prostoru.

2 Standardnojezikovna ideologija in standardnojezikovna kultura

Sociolingvistika se v zadnjih dveh desetletjih vse sistematičneje posveča tudi področju jezikovnih in jezikoslovnih ideologij. Pri jeziki s standardno varianto so te povezane predvsem s standardnim jezikom, saj s socializacijo govorci v takih okoljih svoje predstave in razmišljanja o svojem jeziku in jeziku na splošno oblikujejo predvsem skozi razmišljanja o jezikovnem standardu (Milroy 2001: 530). Za taka jezikovno-kulturna okolja lahko rečemo, da govorci živijo v standardnojezikovnih kulturnih okoljih. V njih prevladujejo zelo jasno izdelane ideološke pozicije, povezane z normo standardnega jezika, poznavanjem in upoštevanjem te. Govorci v takih okoljih se niti ne zavedajo ideološkosti jezikovnega standarda in stališč do njega, sprejemamo jih kot nekaj samo po sebi umevnega in zdravorazumskega (Milroy 2001: 535–536).

Pojem jezikovne standardizacije je precej univerzalen: jeziki gredo skozi faze izbire (izhodiščne jezikovne variante), kodifikacije, stabilizacije in vzdrževanja, ki vključuje nenehno modernizacijo (Cooper 1989: 31–32; 125), končni rezultat pa je vzpostavitev kanoničnih jezikovnih sredstev in verjetje v pomembnost pravilne rabe teh sredstev. Vzpostavljeni model pa med govorci povzroča zaupanje v pravilnost oziroma napačnost rabe posameznih jezikovnih elementov v standardnem jeziku, ne da bi se zares spraševali, zakaj je tako (Milroy 2001: 535). Že iz same logike standardizacije je mogoče razumeti, da gre pri procesu standardizacije za izbiro, za katero stojijo točno določeni posamezniki in institucije. Diskurzne prakse se ravna po standardu, tega pa ne uravnava sama diskurzna skupnost, ampak jih skozi uravnavanje standarda uravnava posamezniki in institucije s svojo ideologijo, ki postane ključna definicijska točka standardnega jezika.

Tak je položaj tudi v Sloveniji, kjer se standardni jezik definira eksplicitno ideološko.

Knjižni jezik, definiran (zaznamovan) s kultiviranostjo javnega govorca, /.../ zahteva jezikoslovca, ki dobro pozna po eni strani delovanje jezika, njegovo strukturo na vseh treh omenjenih ravneh, po drugi pa aktualno, se pravi živo javno govorico v najširšem smislu /.../. Naloga jezikoslovca je sprejemati v knjižni jezik vse, kar ima določeno vlogo – poimenovalno, stilistično (preimenovalno), pragmatično, in ustrezno temu v jeziku seveda tudi opuščati (Vidovič Muha 2013: 7).

Najbrž se hitro lahko strinjamo, da jezikovni opis standarda ne more vključevati celotne jezikovne variantnosti, mogoče je tudi res, da je za opis standarda treba izbrati nekatere govorce, morebiti celo obstajajo razlogi za to, da so to t. i. kultivirani govorci. Vendar pa je tak standardizacijski postopek daleč od kakršnekoli objektivnosti (Lippi

Green 2012: 58). Še več, v svojem izhodišču je s konceptom enačenja standardnega jezika s kultiviranim govorcem izrazito diskriminatoren.

V takem konceptu jezikovnega standarda je norma za vse govorce pravzaprav nekaj povsem iluzornega (Cooper 1989: 134). Eksplicitno izhodišče norme je na eni strani idealiziran, nejasno definiran kultiviran govorec, na drugi strani pa ves čas prisoten bolj ali manj nepredvidljiv filter pooblaščenega jezikoslovca, ki je v slovenskem prostoru predvidljiv le glede teoretskih izhodišč; gre v glavnem za neke vrste prilagojen strukturalizem, ki bi mu lahko rekli tudi psevdostukturalizem. V jedru oblikovanja opisov standardnega jezika je tako logika družbenih elit s končnim namenom promocije svojega jezikoslovnega modela, ki vzpostavlja razlikovanje med partikularno elito in vsemi drugimi, pri čemer so bile zgodovinsko gledano družbene elite tipično povezane s pisnim jezikom kot obliko komunikacije z večjo veljavo (Cooper 1989: 135, 137). Pisnost je bila torej večinoma tista, ki je bila medij in merilo družbene elite, kar pa se je z razvojem družb bistveno spremenilo. Pred stoletjem je pisala in javno komunicirala le peščica družbeno privilegiranih posameznikov, danes je situacija popolnoma drugačna, pisno in javno komuniciramo praktično vsi pripadniki sodobnih družb (Gorjanc in dr. 2015: 34). Prav tako pa nikoli ni bilo pojasnjeno, zakaj naj bi bil jezik pisne tradicije boljši od kakšnega drugega, konec koncev, zakaj bi bil jezik »kultiviranih« govorcev boljši od jezika tistih manj »kultiviranih«, zakaj naj bi bila njihova izgovarjava avtentičnejša, njihova skladnja na splošno boljša itd. (Lippi Green 2012: 58).

Standardni jezik, ki je v nekaterih okoljih in obdobjih lahko ključen za skupno identifikacijo jezikovne skupnosti, hkrati vzpostavlja tudi situacijo standardnojezikovne kulture (Milroy 2001: 530, 535–536). V takih okoljih se zelo jasno definira standardnojezikovni kulturni krog, ki temelji predvsem na preskriptivnih normativnih modelih, na jasnem ločevanju med pravilnim in napačnim, četudi na videz v popolnoma opisnem pristopu, preprosto zato, ker je v ozadju modela ideologija oziroma niz prepričanj o jeziku, da je tudi pri jezikovnih vprašanjih treba upoštevati popolno skladnost z normo, to je jezikovno pravilnost (Milroy in Milroy 1999: 1). V takem kontekstu razmerje med opisovanjem v jeziku in jezikovnim predpisovanjem še zdaleč ni enoznačno, še posebej, ker so vsaj zgodovinskorazvojno preskriptivistična razpravljanja v jezikovni skupnosti in o jezikovni skupnosti lahko pomembno sooblikovala odnos jezikovne skupnosti do jezika in tako pozitivno vplivala na kohezivnost in identiteto jezikovne skupnosti (Davis 1997: 4; Milroy in Milroy 1999: 3–4; Gorjanc in dr. 2015: 35). S tega zornega kota je na eni strani opis jezika res ključna pot do jezikovnega standarda, hkrati pa preskripcija vpliva na občutek vključenosti v jezikovno skupnost, saj si pripadniki neke jezikovne skupnosti delimo normativne

predstave o jeziku, predstave o jezikovnem obnašanju na različnih nivojih jezikovne rabe (Crystal 1987: 2; Davis 1997: 4–5).

Tovrsten odnos jezikovne skupnosti legitimira posameznike in tudi institucije, da posamezni jezikovni model promovirajo in s tem omogočajo vzdrževanje privilegiranih pozicij tistih, ki v nekem kontekstu o tem, kaj je jezikovni standard, odločajo, torej jezikovni standard ves čas nadzirajo. V jezikovni skupnosti je vzpostavljeno pričakovanje »vodenja s strani privilegiranih institucij« (Milroy 2001: 536), hkrati pa je institucijam v interesu, da se tak model ohranja pri življenju, to pomeni, da nasprotujejo kakršnim koli spremembam (Cooper 1989: 134, 135; Milroy in Milroy 1999: 4). To je logično, saj so si izborile pozicijo moči, ta jim ves čas omogoča nadzor nad standardom, pravzaprav pa tudi nenehno odločanje, kdo sodi v okvir standardnojezikovne kulture, kot so jo s svojim delovanjem ustvarili, kar hkrati pomeni, da ves čas oblikujejo in vzdržujejo diskriminacijski model na podlagi standardnojezikovne ideologije. Pri tovrstnem modelu delovanja je v odnosu do jezika izrazito opazna tendenca k preferiranju starejših jezikovnih oblik in pomenov ter želja po ohranjanju ali vzpostavljanju razlike med enim in drugim jezikovnim fenomenom, predvsem s stališča njegove standardnosti oziroma nestandardnosti (Greenbaum 1988).

Za vsak standardni jezik je v njegovem razvoju ključna modernizacija, nenehna zmožnost prilagajanja novim komunikacijskim izzivom; ta pa je lahko izpeljana na različne načine, skladno s celotno idejo posameznega kulturnega prostora in postopki jezikovne standardizacije v njem, skozi model kultiviranja, ki vključuje tudi jezikovno intervenco in velja za elitističnega (Haugen 1983), ali z demokratičnejšim pristopom, kjer se modernizacija razume kot amalgam novega in starega glede na potrebe sociokulturnega prostora, pri čemer je jasno, da si ideje modernizacije v različnih kulturnih prostorih med posamezniki in skupinami nasprotujejo, nenehno pa tudi v tem okviru seveda delujejo centri moči, ki imajo v modernizacijskem procesu bistveno lažjo nalogo vplivati na odločitve, kot to lahko počnejo posamezniki (Fishman 1989: 379–380). Poleg prave modernizacije je spreminjanje standarda povezano tudi z drugimi jezikovnimi intervencami, npr. z ideologijo politične korektnosti (Goddard in Patterson 2000: 73) ali ideologijo purizma (Thomas 1991); v teh primerih seveda ne gre za modernizacijo v pravem pomenu, saj se v jeziku ne pojavijo nove komunikacijske funkcije, gre le za spremembe oblike v okviru istih jezikovnih funkcij (Cooper 1989: 154).

Pomembno je poudariti, da se sodobne standardnojezikovne kulture v tako vzpostavljenem jezikovnem modelu težko znajdejo v demokratičnem procesu. Čeprav je v demokratičnih družbah nesprejemljiva diskriminacija glede na spol, socialno,

nacionalno pripadnost, osebne okoliščine itd., pa standardnojezikovne kulture ohranjajo sprejemljivost jezikovne diskriminacije prav z vidika jezikovnega standarda (Milroy in Milroy 1999: 2–3) in s tem v resnici tudi glede na regionalno, socialno, nacionalno itd. pripadnost. Zahteve v krogu standardnojezikovne kulture gredo lahko tako daleč, da se obvladovanje standardnega jezika umešča v okvir zahtev nacionalne države, s čimer se standardnojezikovna ideologija razkriva tudi kot eksplicitno nacionalistična: »Vsak državljani Republike Slovenije bi moral biti tudi govorec slovenskega knjižnega jezika, ki je jezikovna zvrst za izražanje najzahtevnejših vsebin v slovenskem jeziku in ima tudi uradni značaj. Šele na ta način se lahko tudi celovito vključi v na jeziku temelječo slovensko družbo« (Tivadar in Tivadar 2015: 43).

2.1 Standardnojezikovna ideologija in jezikovni opis

V okoljih, ki jih zaznamuje standardnojezikovna kultura, je vloga jezikovnih opisov pomembna tudi zaradi mistifikacije standardnega jezika. Če je ustvarjeno družbeno okolje, v katerem vlada prepričanje, da je standardni jezik tako kompleksen in težak, da ga je nemogoče usvojiti brez pomoči jezikovnih ekspertov in njihovega nenehnega usmerjanja, je to najboljše možno ozračje za delovanje institucij, ki promovirajo standardnojezikovno ideologijo, znotraj nje pa sebe kot tiste institucije, ki imajo posebno znanje o jeziku in s tem avtoriteto za razsojanje o njem (Lippi-Green 1997: 68). Čeprav se v različnih družbah na poziciji moči pojavljajo različne institucije, od standardizacijskih (npr. akademije, univerze, inštituti), ki so izhodišče takega delovanja, do tistih, ki tako delovanje promovirajo, to pa so šola, mediji, pa tudi korporacije in pravni sistem (Lippi-Green 1994: 167), so zaradi historične umeščenosti v družbo tradicionalno ključne tiste, ki se ukvarjajo s standardizacijo in kodifikacijo.

Institucije, ki se ukvarjajo s standardizacijo in kodifikacijo, imajo torej glede jezikovnega standarda izjemno družbeno moč, ki se je zavedajo in jo v družbi izkoriščajo. Jasno je, da imajo tudi njihovi izdelki – pravopisi, slovarji, slovnice itd. – izjemen vpliv, zato je vpogled v to, kakšni so, ključen za razumevanje koncepta standardnojezikovne ideologije. Če imamo situacijo, v kateri je jasno, da se morajo govorniki nekega jezika ves čas konzultirati z jezikovnimi priročniki, ti pa jim ne dajejo ustreznih odgovorov, je upravičeno vprašanje, ali tovrstne institucije zavestno oblikujejo jezikovne priročnike na način, ki samo krepi občutek govorcev, da je jezik tako kompleksen, da ga nikoli ne bodo mogli dovolj dobro obvladati, saj ga niti najbolj referenčne institucije ne morejo dovolj dobro opisati. Zato taka situacija krepi občutek potrebe po nenehni interpretaciji, s tem pa se potrjuje in utrjuje potrebnost obstoja

prav takih institucij, saj so same edine zmožne ustrezne interpretacije svojih lastnih standardizacijskih in kodifikacijskih priročnikov (Gorjanc 2017: 38–39).

Po drugi strani imamo – to je značilno tudi za slovenski prostor, ko gre za vse temeljne jezikovne opise – v prostoru prisotne take, ki v resnici ne odražajo sodobnega jezikovnega standarda, a jih govorci v okolju standardnojezikovne kulture percipirajo kot absolutno avtoriteto. Značilnost standardnojezikovne kulture je prav nespraševanje o ustreznosti jezikovnih opisov in hkrati popolno zaupanje v avtoriteto, s čimer se v jezikovnih opisih, pri katerih ne gre za sodobni standard, lahko hote ali nehote promovirajo tradicija in konservativne družbene vrednote, še posebej v slovarskih opisih (Gorjanc 2017: 39).

2.2 Standardnojezikovna ideologija in šolska praksa

Prestižnost standarda in vzpostavljanje odnosa do jezika skozi optiko jezikovnega standarda se prenašata tudi v šolsko prakso. V tem okviru se pri vprašanih standardnega jezika še vedno izhaja iz premis Praškega lingvističnega krožka (Petek 2014: 125), kljub na videz komunikacijskemu pristopu pa se tudi npr. pri vprašanih uspešnosti in učinkovitosti komunikacije izrazito usmerja v vprašanja doslednega upoštevanja jezikovnega standarda (Petek 2014: 126). Zaradi strukturalističnih izhodišč pri jezikovnem pouku je tudi v šolski praksi podedovana dihotomija knjižno – neknjižno, med neknjižnim pa zanimivo predvsem dialektalno. Zaradi dihotomije knjižni jezik – dialekt se, podobno kot kažejo tudi raziskave za Hrvaško, dialekt ne more izkoriščati v didaktične namene (Požgaj Hadži in dr. 2005: 411, 414).

Gre za stanje, ki tudi sicer zaznamuje razmišljanje o jeziku v slovenskem prostoru, stanje osredinjanja na dva idealizirana jezikovna podsistema: knjižni jezik in dialekt. To je v slovenskem prostoru tako zaostreno, da sta celo zgolj knjižni jezik in dialekt razglašena za sistemski danosti s svojo lastno normo, največji del jezikovne realnosti pa ostaja razumljen kot nesistemska in nenormativna jezikovna danost, pri čemer niti ta razmišljanja ne morejo mimo dejstva, da

narašča obseg rabe vmesnih, nesistemskih, a zemljepisno bolj ali manj zaznamovanih jezikovnih različkov, ki so s svojo sproščeno izbiro jezikovnih sredstev zelo ekspanzivni, saj se jim ni treba držati nobene norme: ne predpisane (knjižnojezikovne) ne naravne (genetskojezikovne) (Smole 2009: 558).

Zato so še toliko pomembnejše redke sodobne sociolingvistične študije, ki z empiričnimi raziskavami in poststrukturalnim pristopom prikazujejo, kako je večina jezikovne

realnosti med dvema poloma, jezikovnim standardom na eni in dialektom na drugi strani, ki pa zaradi zanimanja slovenističnega jezikoslovja predvsem za opis standarda na eni in dialektov na drugi strani ostaja večinoma zunaj zanimanja jezikoslovcev (Bitenc 2016).

S šolo je sklenjen standardnojezikovni ideološki krog. Ob zavedanju jezikovnega delovanja institucij in posameznikov v procesu jezikovne standardizacije preko oblikovanja standardizacijskega korpusa, pomembnosti standarda, ko gre za vprašanje besedilne produkcije, ter posredovanja temeljnega vedenja o jeziku in njegovih funkcijah v šoli, kjer se v temelju vzpostavlja okvir za razmišljanje o jeziku in odnosu do jezika oziroma jezikov (Pogorelec 1996: 43), je jasno, zakaj se govorce v standardnojezikovnih okoljih niti ne zavedajo ideološkosti jezikovnega standarda, ideološkosti stališč in odnosa do jezika; sprejemajo jih kot nekaj samo po sebi umevnega in zdravorazumskega (Milroy 2001: 535–536). V tako sklenjenem ideološkem krogu pa je razvidno tudi, kako jezikoslovne ideologije vplivajo na jezikovne ideologije in na ideologije sploh (Stabej 2012: 12).

3 Primer analize standardnojezikovne ideologije

Za analizo standardnojezikovne ideologije je bil izbran dogodek, ki razkriva, da diskurz ni le boj za prevlado v diskurzu, ampak tudi nekaj, s čimer se v družbi borimo za obvladovanje točno določenih diskurzov, torej sredstvo za prevlado (Foucault 1984: 110). Posvetovanje *Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija* je bilo organizirano v Državnem svetu Republike Slovenije 8. 12. 2016 v sodelovanju med institucijami politične moči, Državnim svetom Republike Slovenije in Ministrstvom za kulturo Republike Slovenije ter Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, ki deluje z avtoritativne pozicije moči akademske institucije.

3.1 Ozadje

Posvetovanje je bilo umeščeno v čas, ko se je začelo pripravljati novih strateških jezikovnopoličnih dokumentov Republike Slovenije. Ti so v svojem bistvu politično dejanje, dejanje na podlagi vrste političnih predpostavk in pričakovanih rezultatov (Ricento 2000), ob tem pa tudi ideološki boj in odraz razmerja moči institucij in posameznikov, večinoma predvsem glede jezikovnega modela in oblik jezikovnega delovanja, ki ga promovirajo. Sociolingvistična študija priprave jezikovnopoličnih dokumentov Republike Slovenije za čas od l. 2014 do 2018 je pokazala, da sta se ob tem izrazito oblikovala dva ideološka kroga, zgodnjemoderni in poznomoderni (Savski

2015b: 197–199). Zgodnjemoderne jezikovnopolitične vrednote zaznamuje predvsem aktivno prizadevanje za razvoj naroda z občutkom o neustaljenosti in ogroženosti narodne skupnosti ter ogroženosti standardnega jezika, pri tem pa ga lahko zaznamujeta tudi čustvena retorika in eksplicitni nacionalizem. Poznomoderne na drugi strani zaznamuje rahljanje tradicionalnih vrednot, kulturne moči naroda in nacionalne države ter s tem tudi nacionalnega standardnega jezika (Savski 2015b: 657). Pri diskurzivnih strategijah zgodnjemoderne zaznamuje npr. diskurz kulturalizacije (jezik je nosilec kulture) in diskurz o jezikovni regulaciji, povezan z diskurzom o jezikovni ogroženosti (Savski 2015b: 198–199), poznomoderne pa diskurz politizacije (jezik je nosilec političnih pravic), tehnologizacije (jezik je nosilec tehnološkega razvoja) in instrumentalizacije (jezik je sredstvo za doseganje cilja) (Savski 2015b: 197–198).

Organizatorji so k razpravi povabili zgolj predstavnike enega kroga, izbrane posameznike iz institucij, ki so jasno pozicionirane kot zgodnjemoderne. Pri tem najbrž ni naključje, da je eden od centrov zgodnjemoderne ideologije Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, institucija, tesno povezana z enim od organizatorjev dogodka, Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Ker se v okvir zgodnjemoderne ideologije umešča tudi standardnojezikovna, bomo tako lahko razkrili njene temeljne poudarke.

3.2 Metoda dela in gradivo

Izhodišče našega dela je bila korpusna analiza, pri kateri smo z enostavnimi postopki kvantitativne analize želeli priti do osnovnih podatkov o ključnih besedah, ki so zaznamovale razprave, v nadaljevanju pa se osredotočiti na kvalitativno analizo izbranih segmentov razprave. Za ta namen smo oblikovali dva korpusa. Prvi vključuje transkripcije posnete razprave in obsega 27.850 besed (DS16_G), drugi je korpus objavljenih prispevkov avtorjev, ki so izšli v e-zborniku,⁷⁶ in obsega 17.637 besed (DS16_P). Korpusa sta različnega obsega, ker prvi vsebuje tudi diskusijo. Oba sta bila oblikovana z orodjem Sketch Engine.⁷⁷ S korpusnim pristopom smo želeli izluščiti temeljne vsebinske poudarke razprav, s tem pa pokazati, okrog katerih tem se je oblikovala diskusija.

76 http://www.arhiv.ds-rs.si/2012-2017/sites/default/files/dokumenti/e-zbornik_javna_raba_slovenscine.pdf, 14. 3. 2019.

77 <https://www.sketchengine.eu/>, 1. 3. 2019. Orodje Sketch Engine je za univerzitetne ustanove prosto dostopno v okviru projekta EU ELEXIS (<https://elex.is/>, 1. 3. 2019) do marca 2022.

3.3 Rezultati korpusne analize

Za začetek smo pridobili ključne besede obeh korpusov, izračunane glede na referenčni korpus slovenskega jezika. Izkazalo se je, da rezultat pri enobesednih ni zadovoljiv, saj pri korpusu DS16_G dobimo predvsem značilnosti govorenega diskurza, npr., *aam*, *ampk*, pri korpusu DS16_P pa v glavnem lastnoimensko besedišče, npr. *Slovenija*, *Maribor*. Drugače je z večbesednimi ključnimi besedami.

DS16_G	DS16_P
raba slovenščine	raba slovenščine
jezikovna politika	terminološki slovar
javna raba slovenščine	javna raba slovenščine
javna raba	jezikovna politika
zakon o javni rabi	javna raba
knjižni jezik	zakon o javni rabi
visoko šolstvo	napačna raba
akcijski načrt	člen zakona
današnji posvet	knjižna norma
državni svet	odstopanje od knjižne norme

Tabela 1: Večbesedne ključne besede korpusov DS16_G in DS16_P

Z neposredno povezavo med ključnimi besedami in konkordancami, ki jo omogoča orodje Sketch Engine, smo v naslednjem koraku dobili vpogled v kontekstualizacijo. Ta v korpusu DS16_P razkriva, da je ključna beseda *terminološki slovar* šum, ki ga povzroča naštevaje naslovov že izdanih terminoloških slovarjev. Pri večini drugih pa dobimo sorazmerno dober vpogled v teme, ki so jih avtorji obravnavali.

V sklopu ključnih besed *javna raba slovenščine* gre za eksplicitno navezavo na sklop ključnih besed *zakon o javni rabi*, *javna raba* in *člen zakona*. Razprava o jezikovni rabi je tako umeščena v kontekst veljavnih zakonodajnih rešitev. O javni rabi slovenščine se torej razpravlja večinoma skozi prizmo zakonske regulacije. Večinoma to velja tudi za sklop konkordanc, povezanih s ključno besedo *jezikovna politika*, tudi ta se navadno povezuje prav z zakonsko regulacijo jezikovne rabe. Znotraj tega sklopa pa se odpira še vprašanje o razmerju do tujih jezikov, predvsem angleščine, za katero se izkaže, da je tema, povezana tudi s ključno besedo *visoko šolstvo*.

univerzitetnem in znanstvenem) prostoru. V imenu napačne	jezikovne politike	nekateri odpirajo vrata jezikovni anglizaciji (DZ16-P)
---	---------------------------	---

Zaradi razprav o spremembah visokošolske zakonodaje je bila logična razprava o jeziku v visokem šolstvu, pri kateri pa se je izkazalo, da je bila izrazito sovražno razpoložena do vsega in vseh, ki se z idejo o izključno slovenskem visokem šolstvu niso strinjali, z rabo izrazito negativno konotirane besede *odpadništvo*, ki eksplicitno izključuje posameznike iz nekega kulturnega kroga.

se je s tako lahkoto odrekate gre za jezikovno	odpadništvo	ki bo imelo dolgoročno katastrofalne posledice za slovenstvo (DZ16-G)
---	--------------------	--

nemškega danes pa angleškega jezikovnega	odpadništvo	ki jih je znal tako živo upodabljati (DZ16-G)
---	--------------------	--

Pri ključnih besednih zvezah *knjižni jezik*, *knjižna norma*, *odstopanje od knjižne norme* in *napačna raba* iz kontekstualizacije ugotovimo, da je bila razprava po eni strani usmerjena v dihotomijo knjižni jezik – narečje, ki razkriva, kako močno je zakoreninjena ta dihotomija in kako zelo je zakoreninjen (psevdo)strukturalni pristop pri razumevanju različnosti jezikovnih realizacij.

jezikovno kulturno ne smemo gledati samo	knjižnega jezika	ampak je sistem tudi narečje je sistem tudi krajevni govor (DZ16-G)
---	-------------------------	--

Sistemsost knjižnega jezika in njegove norme je zreducirana na zelo poenostavljeno razlikovanje pravilne in napačne jezikovne rabe, odmik od norme pa je samo drugo poimenovanje za napako.

Analiza pravopisnih značilnosti je pokazala največ	odstopanj od knjižne norme	v rabi male/velike začetnice (DZ16-P)
---	---------------------------------------	---------------------------------------

Primerjava razpravljalnega dela korpusov (dela brez diskusije), kjer ugotavljamo veliko podobnost, pa pokaže na segment razprave, ki je v objavi eksplicitno spremenjen, tudi z avtorjevo opombo o spremembi.

DS16_G

uradniki in politiki bi morali vsa svoja dejanja tehtati in meriti tudi z vatlom državotvornosti tako kot to počnejo usi ... pousodu u naši sosesčini a pri nas celo registrske avtomobilске tablice izkazujejo nedržavotvorno držo slika je slaba ampk vidm da se ... upam da se useen vidi namreč dodatne črke u slovenskih registrskih oznakah niso izbrane po abecednem redu kot bi pričakovali u urejeni državi in kot je primer celo na Hrvaškem torej najprej aa potem ab ac in tako dalje oznako dr bi pa pomojem lahko dobil samo zdravnik da ga lahko prepoznamo na cesti če ga potrebujemo tmveč je ta redosled na videz brez reda vndar po mojem štetju u približno tridesetih odstotkih zaporedjem takih dveh črk ki predstavljajo registrsko oznako kakega mesta v državah nekdanje Jugoslavije pripominjam ko so u Zagrebu prišli do bf in bi morali nadaljevati z bg so to kombinacijo preskočili in nadaljevali z bh

DS16_P

Uradniki in politiki bi morali vsa svoja dejanja tehtati tudi v luči domoljubja. A pri nas celo registrske avtomobilске tablice izkazujejo nedržavotvorno držo. [Sledeči del razprave je, iztrgan iz konteksta, predvsem v družbenih omrežjih in spletnih medijih zbudil precej negativne pozornosti, zato ga tu predstavljam v obliki, ki ne dopušča zlonamerne interpretacije.] Dodatne črke v slovenskih registrskih oznakah namreč niso izbrane po abecednem redu, kot bi pričakovali v urejeni državi in kot je primer tudi na Hrvaškem, torej najprej AA, potem AB, AC in tako dalje (do oznake DR pa bi bil upravičen le zdravnik, ki na cesti lahko rešuje življenja), temveč na videz brez reda, pa vendar tako, da se med kombinacijami znajde tudi BG, ki jo večina državljanov povezuje z glavnim mestom nekdanje skupne države in ki mnogim še danes zbuja asociacijo na grozote balkanskih vojn v 90. letih prejšnjega stoletja. Tudi na našo desetdnevno. Pripominjam: ko so v Zagrebu prišli do BF in bi morali nadaljevati z BG, so to kombinacijo preskočili in nadaljevali z BH.

Gre za segment razprave, kjer se v zgodnjemodernem ideološkem konceptu razkrije eksplicitni nacionalizem. Čeprav je nacionalizem prepoznan kot del ideologije zgodnje moderne (Anderson 2006), je navedeni diskurz za današnji čas ne le nepričakovan, ampak tudi neverjeten. Usmerjen je v točno določeno tarčo (državljeni držav nekdanje Jugoslavije) in izražen s pozicije nacionalne superiornosti (v urejeni državi in kot je primer celo na Hrvaškem, DS16_G). V objavljenem prispevku je nacionalizem celo še bolj izostren, saj se doda razpihovanje nacionalnih čustev z eksplicitno omembo balkanskih vojn (Snoj 2017: 20).

4 Sklep

Pri jezikovni diskriminaciji so v ospredju razprave o jezikovni diskriminaciji tujejezičnih govorcev v različnih jezikovno-kulturnih okoljih, manj pa smo v našem kulturnem okolju pozorni na diskriminacijo, ki jo povzroča življenje v standardnojezikovni kulturi, značilni tudi za slovenski kulturni prostor. Da bi ugotovili, kako se ta izraža v diskurzu, smo se odločili za analizo razprav na posvetu v slovenskem Državnem svetu na temo javne rabe slovenskega jezika, na katerem so prispevke predstavili posamezniki iz institucij, ki jih uvrščamo v zgodnjemoderni ideološki krog, v katerega se v slovenskem prostoru umešča tudi standardnojezikovna ideologija. Z izhodiščno korpusno analizo smo dobili sorazmerno dobre kvantitativne podatke za namen ugotavljanja osrednjih tem razprav, nadaljevali pa smo s kvalitativno analizo teh. Ugotavljamo, da je za pripadnike slovenske standardnojezikovne ideologije značilen diskurz o jezikovni regulaciji, povezan z regulacijo javne rabe in tudi vprašanji tujih jezikov v slovenskem prostoru, predvsem angleščine. Značilen je še diskurz o knjižnem jeziku s poenostavljenim modelom jezikovne norme, v katerem se o knjižni normi razpravlja predvsem s stališča jezikovne pravilnosti oziroma z vidika doslednega upoštevanja kodifikacijskih pravil, kar je samo nadaljevanje diskurza o (zakonski) jezikovni regulaciji. Standardnojezikovni ideološki krog pa se v slovenskem prostoru razkriva tudi kot eksplicitno nacionalistični. Z analizo diskurza se razkrivajo temeljne značilnosti standardnojezikovnega ideološkega kroga, ki se dovolj jasno definira, s tem pa postaja jasno tudi, kaj so temeljna izhodišča (potencialne) diskriminacije znotraj slovenske standardnojezikovne kulture.

Literatura

- Anderson, Benedict, 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Balažic Bulc, Tatjana, 2009. Odnos do tujih jezikov in njihova prepoznavnost v slovenski družbi. *Med politiko in stvarnostjo: jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* (ur. V. Požgaj Hadži in dr.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 181–194.
- Balažic Bulc, Tatjana, in Požgaj Hadži, Vesna, 2013. Potrebe po tolmačenju za skupnost pri južnoslovanskih jezikih v Sloveniji. *Slovensko tolmačeslovje* (ur. V. Gorjanc). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 184–199.

- Bitenc, Maja, 2016. *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Cooper, Robert L., 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David, 1987. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, Alan, 1997. Real Language Norms: Description, Prescription and Their Critics. A Case for Applied Linguistics. *VIEWS: Vienna English Working Papers*.
- Foucault, Michel, 1984. The Order of Discourse. *Language and Politics* (ur. M. J. Shapiro). Oxford: Blackwell. 108–138.
- Fishman, Joshua A., 1989. *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon – Philadelphia: Multilingual Matters Ltd.
- Goddard, Angela, in Patterson, Lindsey Meân, 2000. *Language and Gender*. London-New York: Routledge.
- Gorjanc, Vojko, Krek, Simon, in Popič, Damjan, 2015: Med ideologijama knjižnega in standardnega jezika. *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve* (ur. V. Gorjanc). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 32–48.
- Gorjanc, Vojko, 2017. *Nije rečnik za seljaka*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Greenbaum, Sidney, 1988. *Good English and the Grammarian*. London-New York: Longman.
- Haugen, Einar, 1983. The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice. *Progress in Language Planning: International Perspectives* (ur. J. Cobarrubias in A. Fishman). Berlin: Mouton. 269–289.
- Lippi Green, Rosina, 1994. Accent, Standard Language Ideology, and Discriminatory Pretext in the Courts. *Language in Society* 2/23. 163–198.
- Lippi Green, Rosina, 1997. *English with an Accent. Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. London-New York: Routledge.
- Lippi Green, Rosina, 2012. *English with an Accent. Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. 2nd edition. London-New York: Routledge.
- Milroy, James, in Milroy, Lesley, 1999. *Authority in Language: Investigating Standard English*. London-New York: Routledge.
- Milroy, James, 2001. Language Ideologies and the Consequences of Standardization. *Journal of Sociolinguistics* 4–5. 530–555.
- Morel, Alenka, in Gorjanc, Vojko, 2016. *Skupnostno tolmačenje: slovenščina v medkulturni komunikaciji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Petek, Tomaž, 2014. The Teacher as a Public Speaker in the Classroom. *Studies in Literature and Language* 9/1. 136–145.

- Pogorelec, Breda, 1996. Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas* (ur. A. Vidovič Muha). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 41–61.
- Požgaj Hadži, Vesna, Benjak, Mirjana, in Doblanović, Mirjana, 2005. Standard i dijalekt u kontaktu. *Jezik u društvenoj interakciji: zbornik radova sa savjetovanja održanog 16. i 17. svibnja 2003. u Opatiji* (ur. D. Stolac in dr.). Zagreb-Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 409–424.
- Ricento, Thomas, 2000. Ideology, Politics and Language Policies: Introduction. *Ideology, Politics and Language Policies* (ur. T. Ricento). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 1–8.
- Savski, Krištov, 2015a. Kdo slovar ne rabi in kdo ga potrebuje. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (Obdobja 34, ur. M. Smolej). 2. del. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 655–661.
- Savski, Krištov, 2015b. *Slovene Language Policy in Time and Space: The Trajectory of a Language Strategy from Inception to Implementation*. Doktorska disertacija. Lancaster: Lancaster University.
- Smole, Vera, 2009. Pomen in vloga (slovenskih) narečij danes. *Slovenska narečja med sistemom in rabo* (Obdobja 26, ur. V. Smole). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 557–563.
- Snoj, Marko, 2017. Slovenščina v javni rabi z zdravorazumskega stališča, Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija. Prispevki s posveta, 8. december 2016 (ur. D. Zelnik). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije. E-knjiga: <http://www.ds-rs.si/?q=publikacije/zborniki-s-posvetov>. 14–21.
- Sokolova, Mihaila, 2016. *Prostovoljno skupnostno tolmačenje v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Stabej, Marko, 2012. Jezik, nazori in nadzor. *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, ur. A. Bjelčevič). 11–20.
- Thomas, George, 1991. *Linguistic Purism*. London-New York: Longman.
- Tivadar, Gorazd, in Tivadar, Hotimir, 2015. Problematika snemanja in zapisovanja govornjenih besedil na slovenskih sodiščih (na primeru sojenja na okrajnem sodišču v severovzhodni Sloveniji). *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, ur. H. Tivadar). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL. 43–50.
- Vidovič Muha, Ada, 2013. *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Jezična/jezikoslovna ideologija i jezična diskriminacija

U članku prikazujemo kako jezično-kulturno okruženje koje obilježava standardnojezična ideologija smještaju govornike jezika u standardnojezični kulturni krug na temelju jezičnih, odnosno jezikoslovnih ideologija. Iako standardni jezik u nekim razdobljima može biti odlučujući za zajedničku identifikaciju neke jezične zajednice, istodobno uzrokuje stvaranje standardnojezičnoga kulturnog kruga koji se većinom zasniva na preskriptivnim normativnim jezičnim modelima. Pojedinci i institucije koji promiču takav jezični model neprestano zadržavaju privilegirani položaj odlučivanja o standardu, nadziru ga i interpretiraju. U analitičkome dijelu pokazujemo kako se odvija borba za diskurs u standardnojezičnom modelu kakav živimo u Sloveniji te značajke standardnojezičnoga diskursa. On također otkriva na temelju čega se javlja jezična diskriminacija u slovenskoj standardnojezičnoj kulturi.

Ključne riječi: sociolingvistika, kritička analiza diskursa, standardnojezična ideologija, jezična praksa, jezična diskriminacija

Ideologia linguistica/glottologica e discriminazione linguistica

Nell'articolo viene illustrato come gli ambienti linguistico-culturali, segnati dall'ideologia della lingua standard, collocano i parlanti di una lingua in un cerchio culturale della lingua standard in base alle ideologie linguistiche o glottologiche. Benché in alcune epoche la lingua standard possa essere decisiva per l'identificazione comune di una comunità linguistica, contestualmente essa provoca la creazione di un cerchio culturale della lingua standard, fondato prevalentemente sui prescrittivi modelli linguistici normativi. Gli individui e gli enti che favoriscono tale modello linguistico mantengono continuamente la posizione privilegiata di decidere sullo standard, di sorvegliarlo e di interpretarlo. Nella parte analitica presentiamo come si svolge la lotta per il discorso nel modello della lingua standard che viviamo in Slovenia e infine vengono illustrate le caratteristiche dello stesso discorso della lingua standard. Il predetto discorso rivela, tra l'altro, le basi del fenomeno della discriminazione linguistica nella cultura della lingua standard in Slovenia.

Parole chiave: sociolinguistica, analisi critica del discorso, ideologia della lingua standard, prassi linguistica, discriminazione linguistica